

Memòries

Maria Aurèlia Capmany

FONT: CAPMANY, Maria Aurèlia. (2020) *Memòries. Mala memòria / Això era i no era*. Barcelona: Editorial Comanegra.

Un fragment de les memòries de Maria Aurèlia Capmany, on parla del seu primer fracàs (suspènre l'ingrés a batxillerat) i l'impacte posterior de l'Institut Escola.

EL GRAN FRACÀS

Jo he fracassat moltes vegades a la meua vida. A la gent no els agrada que els parlis de fracàs ni tan sols per atribuir-te'l. Penso que la moral ianqui ha penetrat profundament en el teixit de la nostra gent. Si alguna vegada em surt espontani de dir: «He fracassat, malgrat que el projecte...», no em deixen acabar. «No diguis això», em diuen. Com si hagués esmentat un mal lleig, i llavors s'ha de dir ràpid la jaculatòria: Sant Sebastià Gloriós... caigui en terra! (el mal, no el sant, és clar). No sé si hi ha una jaculatòria de cara al fracàs però hi hauria de ser, la gent es quedaria més tranquil·la si pogués dir: caigui en terra!

El cert és que jo vaig tenir el més gran fracàs de la meua vida a l'entorn dels nou anys i que aquest fracàs va repercutir en la resta de la meua existència d'una manera beneficiosa, car, si jo no hagués suspès l'ingrés a batxillerat, si no s'hagués decidit que jo no servia per estudiar, no hauria tingut la gran fortuna d'anar a parar a l'Institut Escola i sobretot no hauria madurat com vaig fer-ho, cap endins, sense normativa estricta, esdevenint en certa mesura adulta abans de ser pròpiament adolescent.

Em sembla que no és gens difícil d'entendre per què vaig fracassar. M'havien portat a una escola catalana i força revolucionària, s'havia esperat de mi la llei del mínim esforç, s'havia fet tot el que calia per cultivar la meua sensibilitat, la meua capacitat per esbrinar la diferència entre la impressió que produïa, al tacte, un pedaç de seda o un pedaç de vellut, se m'havia fet creure que el centre del món era allà on jo era i que no calia fer res més que

obrir bé els ulls per ser estimada i admirada. La meva memòria així conreada era especialment selectiva, fixava fidelment tot allò que li era agradable, rebutjava tot el que no ofería el més mínim interès, una ganyota despectiva podia ferir-me fins a deixar-me sense son i una ordre rotunda podia lliscar sense que me n'adonés. De sobte havia de començar una cursa per aconseguir un èxit, havia d'escriure, en castellà, sense faltes d'ortografia, havia d'aprendre'm les regles d'aquesta ortografia, sumar, restar, multiplicar i dividir, quatre estampes històriques i uns bocins d'Història Sagrada. Això últim era l'única cosa que em veia capaç de fer, més ben dit; ni tan sols sabia què era capaç de fer. Vaig jugar sempre amb les cartes equivocades. Res del que jo sabia fer va tenir cap valor i el que havia de fer m'era absolutament impossible. Per exemple, m'era absolutament impossible saber si haver s'havia d'escriure haber, àber o aver, i no diguem de la suma, m'era absolutament impossible saber de pressa i amb seguretat quant feien set més tres, més dos, més sis, em calia comptar amb els dits i encara no estava massa segura dels resultats. Quan podia sortir-me per la tangent i fent marrada arribar a un resultat, dissimulava la meva inèpcia, però no sempre era possible. Per exemple, com que em sabia les taules de multiplicar de memòria, quan em donaven una suma llarga, ordenava les quantitats iguals i llavors multiplicava. Amb l'ortografia ja es veu que aquest estratagema era impossible. Encara recordo que molts anys més tard, als exàmens ja universitaris, em deien: «Quan tinguis un dubte, escriu la paraula en les diverses formes que et creen el dubte; en veure-les escrites, triaràs sense remei la bona». Mai no em va servir el sistema, per què ha de ser més perfecte quan que cuan? Per què ha de ser més convincent humanitat que umanitat? Als nou anys llegia desafortadament però no m'adonava de com eren escrites les paraules dels llibres; tot devorant els llibres de la Biblioteca de *L'Avenç*, que era la meva guia de lectura, ni tan sols m'adonava que quasi a cada volum l'ortografia canviava. Si aconseguia escriure un dictat sense cap falta, era per una simple qüestió d'atzar. A més, hi havia la qüestió de la llengua. Jo entenia molt malament el castellà, més aviat l'interpretava. Era capaç de llegir-hi una novel·la, per exemple les novel·les per terminis que llegia la Sofia i que la meva mare em tenia prohibit de llegir. Recordo perfectament l'emoció que em va produir el fulletó *Abandonada en su noche de bodas*, però els textos breus que s'usaven per fer el dictat eren un conjunt de paraules sense il·lació. Quan molts molts anys més tard vaig llegir, amb tant i tant plaer, el Quixot, vaig recordar l'estrany efecte que m'havien causat els dictats que es feien amb els seus fragments.

Sonaven encara a les meves orelles el grup de paraules inintel·ligibles: «En un lugar de la Mancha de cuyo nombre no quiero acordarme...». No havia entès res, no sabia què volia dir «un lugar de la Mancha...» i menys cuyo, i ni tan sols si cuyonombre era una sola paraula o dues. Em devien ajudar molt per passar aquell escull difícil, però amb un resultat cada cop més deplorable. Com més insegura em sentia, més pintoresc era el resultat; les hacs dansaven sense control pel text, les paraules s'unien i les síl·labes se separaven, la lletra era cada cop més difícil d'entendre, com si volgués deliberadament dissimular les paraules errades, i les taques semblaven fluir, a través del plomí, del tinter a la pàgina en blanc. Vaig demanar que em deixessin fer els dictats amb llapis, però es veu que no era possible.

Després del fracàs de juny i de setembre la qüestió es va complicar més perquè em van canviar d'escola. Els pares solen fer-ho amb la més bona fe del món. La meva mare devia pensar: és impossible que la meva filla (amb quina barreja d'amor i d'ira els pares pronuncien aquests mots: la meva filla, el meu fill) fos incapaç d'aprovar una cosa tan senzilla com l'ingrés a batxillerat; la culpa era, per tant, de l'escola i dels mètodes de donya Mercè Climent. Em van portar a l'Institut Feminal, i allí vaig passar el curs més amarg de tota la meva vida, encara ara no puc passar pel carrer Comtal sense sentir una opressió al pit, reflex de tota aquella tristesa, dolor, vexació, inutilitat de l'existència que allí vaig experimentar i que arrossegava pel carrer Comtal quatre vegades cada dia, amb el desig que m'atropellés un cotxe, sense que em matés, tanmateix, però que m'atropellés prou per excitar la compassió i l'agombolament de tots els que jo volia que m'estimessin.

L'Institut Feminal era un bon col·legi, pensat per servir les noies d'una classe mitjana lletraferida i sobretot catalanista. Tenia bona fama merescuda i trobareu comentaris sobre l'útil pedagogia de l'Institut a les revistes més nostrades, a *Feminal*, sens dubte, a *Or i Grana* i potser fins i tot a *La Revista de Catalunya*. Formava part d'aquell moviment de prudent feminisme que es proposava dotar les noies de la nova Barcelona d'un cert bagatge intel·lectual que les alliberés de la seva ancestral ignorància. L'Institut Feminal volia ser refinat i potser ho era i estic segura que moltes de les noies que s'hi van educar en deuen tenir un bon record. Jo hi vaig anar a parar perquè el pare hi feia classes, hi ensenyava a ballar ballets populars i hi feia sessions de rondalles. Hi ha una foto molt bonica del pare explicant, bo i assegut en una poltrona, mentre als seus peus noietes

embadalides se l'escolten. La directora era la senyoreta Furnó, que tenia una gran admiració pel meu pare i es lamentava, quan m'havia de renyar, que un home tan savi i tan ben educat tingués una filla tan desastre com era jo. Suposava, per tant, que totes les meves males inclinacions provenien del cantó de la meva mare.

He de creure que l'Institut Feminal no tenia cap sistema especialment repressiu per educar les dametes del futur. Els càstigs eren de mena suau, però a mi el que m'esborronava és que fossin simplement càstigs. Per exemple, si la llibreta dels deures era bruta, tacada o deixada, te la lligaven al cap com si fos un barret i així t'havies de passejar tot el dia pel col·legi. Si arribaves tard o et descuidaves la bata o te la tacaves, calia que et giressis el vestit de l'inrevés i havies d'anar per vergonya teva ensenyant-ne les costures. En una personeta de més bon humor del que en aquell temps jo tenia, potser tot això hauria pogut resultar divertit, a mi no em divertia. Un dia em devia negar a fer qualsevol cosa d'aquestes. No recordo si va ser per culpa de les costures del meu vestit o per un quadern tacat, el cas és que la meva rebel·lió va ser castigada amb una expulsió immediata. No hi vaig tornar. Vaig acabar el curs en una acadèmia que tenia fama de fer aprovar tothom, amb l'única excepció que devia ser jo, i al final es va decidir que si la noia no servia per estudiar no hi havia cap necessitat de turmentar-la. Només puc dir en defensa pròpia que els exàmens d'ingrés a batxillerat eren facilíssims però tanmateix malintencionats, en un d'ells el dictat era simplement: Aré quanto pude; naturalment no em vaig adonar que es tractava de llaurar, no de fer, i vaig col·locar-hi triomfant l'hac inadequada.

Molts anys més tard, exactament l'any 40, en un dels exercicis de l'examen de conjunt que llavors existia a la carrera de Filosofia i Lletres vaig deixar anar dues faltes d'ortografia que van commoure l'esperit ordenat del doctor Font i Puig. Vaig escriure trobadores i no trovadores, i vaig plantificar una hac de més a exhuberancia. Com que les faltes d'ortografia en aquella convocatòria a frec de la guerra civil devien ser més abundants del compte, el doctor Font va optar per una rectificació honorable a l'examen oral. Tots els convictes de faltes d'ortografia van confessar nerviosisme, distracció, influència de l'educació catalana. Quan em va tocar a mi, vaig justificar de manera insensata els meus errors. En primer lloc, vaig dir, no era influència de la meva educació catalana, car feia tantes faltes d'ortografia en castellà com en català. Per altra banda, si trobador s'escrivía

en be alta en català i en be baixa en castellà, significava que ni una ni altra tenien massa importància. Decidit a salvar-me, el doctor Font i Puig em va dir, per demostrar-me que exhuberancia no s'escrivia amb hac: «Pero, por favor, señorita, ¿usted escribiría ubres con hache?». Jo vaig contestar amb una absoluta necessitat de ser honesta: «¡Pues a lo mejor, sí!».

Ja cap al final de la carrera, el doctor Font i Puig solia explicar que en aquell trànsit la «Diosa Filosofía me había salvado». Jo crec que, a més, la seva immensa curiositat, car es devia preguntar, després del meu examen de filosofia, que em sembla que va ser parlar dels presocràtics, com redimoni podia anar unida una ment desperta i aguda (ell en deia «una mente masculina») amb la decisió repatània d'escriure hubres amb hache.

Bé, tot això són compensacions que jo mateixa em busco i que són fàcils de trobar en el meu anecdotari particular. Fins i tot em puc permetre el luxe de pensar que la falla immensa que es produïa en el meu primer aprenentatge m'ensinistrava en l'art d'anar la resta de la meva vida contra corrent, de no deixar-me temptar mai per l'autoritat pel sol fet de ser-ho. Però no és més que una excusa, que una coartada per poder-me sentir innocent d'aquell primer crim de lesa intel·ligència. I, més encara, seria compensatori a posteriori, car en aquell moment exacte vaig renunciar a examinar-me perquè el terror que em produïa, el dolor físic que se'n derivava, el descontrol que en seguia, la secreció de saliva, de suor, de llàgrimes, era un preu massa alt i vaig acceptar covardament el coixí de la benevolència familiar. No t'agrada? Doncs deixem-ho córrer. El més greu era que m'agradava, però no ho vaig dir a ningú.

Algun observador prou despert em diria segurament: això vol dir que en aquests temps eres ja una tímida neuròtica —inútil redundància car la tímidesa és ja una neurosi—. Jo em creia més aviat que la meva tímidesa desaforada havia començat com a conseqüència del meu fracàs. Tímidesa que em va durar ben bé fins als quaranta anys, amb els seus alts i baixos, i que encara emergeix de tant en tant quan em trobo en una situació que no tinc temps de preveure. En Jaume es parteix de riure veient la cara que faig quan una persona desconeguda m'atura per dir-me que em té simpatia i que llegeix els meus llibres. M'afalaga que m'ho diguin, però no sé on posar les mans quan m'ho diuen i miro al meu entorn, per si algú em pot ajudar.

[...]

UNA ESCOLA COM NO N'HI HA HAGUT CAP ALTRA

Durant un període de tres anys, que en el meu record és un període llarguíssim, vaig viure com una nena que es prepara simplement a ser dona, com una nena de les novel·les d'en Folch i Torres, com una nena que no té altra feina que desenvolupar la pròpia feminitat. És el període que va des del meu fracàs escolar fins a la meva entrada a l'Institut Escola. Si tenim en compte que vaig entrar a l'Institut Escola als tretze anys i que el meu últim examen de batxillerat l'havia fet als deu, vol dir que em vaig passar en total tres anys sense fer res.

[...]

Em vaig trobar davant d'un nou examen, un examen que no s'assemblava gens als que havia viscut i havia oblidat deliberadament. No era estrany que la mare hagués trobat el camí que conduïa a l'Institut Escola, perquè en aquells temps ella feia classes de taquigrafia al Grup Escolar Baixeras i el nou Institut es nodria sobretot dels alumnes dels Grups Escolars. La mare devia pensar simplement: provem-ho?

Era un matí de febrer i havia nevat una mica. A l'escola, instal·lada al palau del Governador de la Ciutadella, ja hi havia unes quantes criatures. Ens va rebre el senyor Ras, que era professor de matemàtiques, i emergia del seu rostre una aura de bondat que podia notar-se en la seva veu, en els ulls grisos, en la quadratura noble de la seva cara. Va asseure's al meu costat i es va posar a parlar en forma de preguntes:

—Saps sumar?

—No, però sé multiplicar.

—Què vols dir?

—Doncs que, quan em trobo amb una suma molt llarga, agrupo els números en quantitats iguals i llavors multiplico.

El senyor Ras va riure.

—I de llatí, en saps?

—No gens.

—I d'història?

—Molta.

Sabia molta història. Sabia que les nostres costes havien rebut sempre visites inesperades de gent llunyana. Els ibers eren una gent d'estatura migrada, bruns, geniüts, i els grecs arribaven amb barques lleugeres i es posaven a vendre i a comprar i a construir temples, plens de déus prodigiosament nus. Després venien els romans, amb naus també. Podies imaginar-te la ciutat de Barcelona amb carrers estrets, solcats per les roderes dels carros romans. I els romans amunt i avall, més cerimoniosos, més enravenats que els grecs, amb una manera de parlar lenta i emfàtica (una mica com els castellans). Duien togues blanques amb greques vermelles com el Pilat de la Passió d'Olesa. Els cartaginesos havien passat de llarg, sense aturar-s'hi massa, just per abeurar els elefants. Els romans, en canvi, s'hi van trobar com a casa. Tenien virtuts tan poderoses que ja ningú no les va poder treure del cor del país. Estimaven molt el dinar i eren tradicionalistes. Les bodes i les herències els preocupaven molt. I ho tenien tot tan ben apamat que, per difícil que fos el cas que se'ls presentés, no els venia de nou. Després van arribar els bàrbars. No s'afaitaven, duien calces i no anaven massa nets. Ataülf es va establir a Barcelona. Prop d'on jo tenia el col·legi. El col·legi Montessori de donya Mercè Climent. Ataülf parlava en vers i la seva dona Gal·la Plàcidia no se l'estimava. La veu d'Ataülf sonava forta:

Allí on hi ha Ataülf hi ha la Gòtia,

i la Gòtia és el centre de la terra.

Després...

El senyor Ras no em va deixar continuar. Em va saber greu perquè jo hauria arribat a la proclamació de la República.

El senyor Ras em va portar a veure el doctor Estalella i li va dir:

—Aquesta noia ens l’hem de quedar.

[...]

Recordaré sempre una llarga conversa un matí, molt de matí, que em va atrapar sola a l’aula llegint una *Història de la literatura* de Manuel de Montoliu.

Això era poc temps abans del nostre ingrés a la universitat. Els components dels grups Puigmal i Miramar sabíem que aviat ens hauríem de sotmetre a un examen. Un examen, ens dèiem per espantar la por, és una cosa tan bèstia com el que et diré: l’examinador et fa una pregunta i si tu li respons «No ho sé», ell va i et suspèn. La broma tenia el seu sentit, car sabíem que per esbrinar els coneixements d’algú no n’hi ha prou amb una pregunta i que la conversa, no ens imaginàvem la relació intel·lectual si no era una conversa, havia de continuar com a mínim amb un:

—Doncs, què saps?

Fèiem broma però, en el fons, estàvem nerviosos i sobretot n’estàvem perquè descobríem que els nostres professors se’n sentien més que nosaltres. L’únic que es mantenia serè era el doctor Estalella o almenys aquesta era la impressió que donava. A més, si algú es lamentava dient: «Aquests nois no han après a examinar-se», ell contestava impassible:

—Naturalment que no n’han après. Com no han après a robar ni a mentir. Les coses mal fetes no s’han d’aprendre a fer.

Amb tot, aquella sensació de responsabilitat col·lectiva existia i, pel que fa a mi, la inseguretat sobre la meva pròpia reacció a una pregunta em feia encara més vulnerable. En aquest estat d’esperit jo llegia àvidament el volumot sobre literatura de Manuel de Montoliu. El doctor Estalella era allí i m’observava. Tenia l’art d’aparèixer sense anunciar-se, sense fer soroll. Tenia l’art d’asseure’s a parlar amb tu quan menys t’ho esperaves.

—Aurelieta —em va dir—, què fas?

—Llegeixo, doctor Estalella —vaig dir jo ben ensenyada en la moral de l’Institut Escola.

El doctor Estalella no es va deixar enredar. Es va mirar el llibre atentament i em va dir:

—Vols dir? Em sembla que el que fas és estudiar literatura.

—De cap manera —em vaig defensar jo—. Només llegeixo.

—La literatura s’ha de llegir en els textos dels autors que l’han escrita, en els seus versos i la seva prosa i...

—Però és que jo no puc llegir tot el que s’ha escrit al món!

—Aleshores el que tu vols fer és dissimular la teva ignorància. I això no està bé.

Jo sabia que el doctor Estalella tenia raó, però la meva vulgar astúcia m’inclinava a fer tots els esforços del món per dissimular la meva ignorància i aprovar l’ingrés a la universitat, la cosa que desitjava més del món, i de passada fer quedar bé els mètodes d’ensenyament de l’Institut Escola.

Val la pena de dir de passada que els nois i noies del Puigmal i de Miramar vam fer quedar bé els nostres professors i els seus mètodes i vam demostrar que la millor manera que hi ha per examinar-se és no haver-ne après mai. Per altra banda, el grup de l’Institut Escola va entrar a la universitat amb un evident prestigi. Havíem après a llegir, a escriure i a explicar-nos, i teníem el capet prou ben ordenat. Ser de l’Institut Escola es va convertir en aquells pocs mesos —amb prou feines dos cursos sencers— del que restava de la universitat Autònoma, en un títol de prestigi. En aquella universitat fosca plena de dones, o d’homes massa joves o massa vells per anar al front, on acudien puntuals professors de la categoria de Carles Riba, Xirau Palau, Bosch Gimpera, Ferran Soldevila, Font i Puig, Enric Beguer, Amàlia Tineo, Marçal Olivar i d’altres que la meva flaca memòria potser oblida, s’afegia al nostre grup per afinitats electives la Maria Dolors José. Li deien sovint que era de l’Institut Escola i ella, sens dubte afalagada per la bona fe de la qualificació però més amiga de la veritat, deia: «No. Jo vinc de les monges».

Molts anys més tard he tingut ocasió de pensar en la lliçó intel·lectual i ètica del doctor Estalella, sobretot quan he hagut de tenir-me-les amb tants estudiosos de la literatura, tan saberuts de tesis abstractes sobre Literatura amb majúscula i tan poc afeccionats a llegir de nou en nou els llibres que la nodreixen. La pedanteria del nostre temps és potser només la víctima del pecat de dissimular la pròpia ignorància i, com deia el doctor Estalella, això no està bé.